

LÉVAI CSABA

„Reszketek hazámért, ha arra gondolok, hogy Isten igazságos”*

Thomas Jefferson és a rabszolgaság problémája

Közismert az Amerikai Egyesült Államok *Függetlenségi Nyilatkozatának* alábbi mondata: „Magától értetődőnek tartjuk a következő igazságokat: hogy minden ember egyenlőnek van teremtve, s hogy a Teremtő mindannyiukat felruházta bizonyos elidegeníthetetlen jogokkal, melyek közé tartozik az élethez, a szabadsághoz és a boldogság keresésére való jog”. Amikor Thomas Jefferson (1743–1826) 1776 júniusában papírra vetette e nevezetes mondatot, különböző virginiai birtokain körülbelül kétszáz rabszolgája dolgozott, s ezzel ő volt a nyugat-virginiai Albemarle megye második legnagyobb rabszolgatartója.¹ Mindezek alapján felmerül a kérdés, miként értette Jefferson az emberek egyenlőségére vonatkozó kijelentését, s vajon gondolt-e arra, hogy rabszolgái esetében miként érvényesülnek a minden embert megillető elidegeníthetetlen jogok.

Jefferson példája jól szemlélteti az amerikai forradalom legnagyobb ellentmondását, nevezetesen azt, hogy az emberek jogi egyenlőségének eszményében fogant mozgalom eredményeként nem számolták fel a rabszolgaság intézményét a fiatal amerikai köztársaságban.

Thomas Jefferson mint rabszolgatartó

Jefferson rabszolgatartó gyakorlatát alapvető ellentmondások jellemezték. Egyfelől előszeretettel sorolta rabszolgáit is tágabban értelmezett „családjának” körébe. A *Függetlenségi Nyilatkozat* elfogadásának évében arról írt, hogy Albemarle megyei „családjához 117 lélek” tartozik. Ebbe vérszerinti rokonai, fehér alkalmazottai és azok családtagjai mellett beleértette az itteni birtokán élő nyolcvanhárom rabszolgáját is. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy „családjának” tagjait eladja. Egyedül az 1784-et követő tíz esztendőben 161 rabszolgáját idegenítette el valamilyen módon, s halálakor – birtokainak adósságai fejében történő elárverezésekor – „130 értékes négert” is eladásra kínáltak fel a végrehajtók. Jefferson „a kötelességzegéstől, valamint az olyan esetektől eltekintve, amikor az saját kérésükre történt, aggályosnak” tartotta „négerek eladását”. Amikor azonban érdekei és körülményei arra szorították, gyakorta fordultak elő olyan esetek, amikor a fenti két feltételtől eltekintve értékesítette rabszolgáit. 1787-ben például így

* Jefferson, Thomas: *Notes on the State of Virginia*. In.: *Thomas Jefferson: Writings*. Ed.: Merrill D. Peterson. New York, 1984. (a továbbiakban: *Writings*) 289.

¹ Kora újkori egycetemes történeti szövegyűjtemény. Szerkesztette: Poór János. Budapest, 2000. 447. Az 1790-ben megtartott első népszámlálás adatai szerint egy tulajdonosra átlagosan 17,4 rabszolga jutott Virginiában. Stanton, Lucia: „Those Who Labor for My Happiness”: Thomas Jefferson and His Slaves. (a továbbiakban: Stanton) In.: *Jeffersonian Legacies*. Ed.: Peter S. Onuf. Charlottesville, University Press of Virginia, 1993. (a továbbiakban: *Jeffersonian Legacies*) 148.; Jefferson rabszolgáinak száma az alábbiak szerint alakult: 1774-ben 187 fő, 1796-ban 167 fő, 1810-ben 199 fő, 1815-ben 223 fő. Ez azt jelenti, hogy 1764 (amikor jogi értelemben is rabszolgái tulajdonosává vált) és halála (1826) között valamivel több, mint négyszáz rabszolga fordulhatott meg a tulajdonában. (Stanton 172.)

írt: „Nem dönthetek földjeim eladása mellett. Már így is túl sokat adtam el, s ezek jelentik az egyetlen szilárd biztosítékot gyermekeim számára, de nem szívesen adnám el a rabszolgákat sem, amíg valamennyi remény van arra, hogy munkájuk által fizessem vissza adósságaimat. Ebben kizárólag boldogságuk szem előtt tartása iránt nyitott ... s kedvezőbb életkörülmények közé helyezhetném őket abban a pillanatban, amint munkájuk által kifizettem a birtokot terhelő adósságokat, amelyek kétharmada az ő megvásárlásuk által keletkezett”.²

E részlet kiválóan jeleníti meg Jefferson rabszolgáival kapcsolatos felfogását: a rabszolgák tulajdonképpen saját boldogságuk fokozása, jobb életkörülmények közé kerülésük, valamint eladásuk megakadályozása érdekében dolgoznak, s hogy gondoskodjanak Jefferson és családja jómódú megélhetéséről és felhalmozott adósságai visszafizetéséről. Ez utóbbi olyan közös célként jelent meg Jefferson számára, amely rabszolgái érdekeit is szolgálja. Elvi szinten káros és megszüntetendő jelenségnek tartotta a rabszolgatartást, azonban úgy vélte, hogy a körülmények még nem értek meg arra, hogy a rabszolgákat komoly társadalmi konfliktusok veszélye nélkül felszabadíthassák. Amíg pedig „nem tehetünk többet értük, addig is arra kellene törekednünk, hogy azokat, akiket a jószerecske kezeink közé adott, jól éljünk meg, felruházzuk és megkíméljük őket mindenfajta rossz bánásmódtól; csakis annyi, ésszerű munkamennyiséget kívánjunk meg tőlük, amit egy szabad ember is önkéntesen magára vállalna, s ne vezessen bennünket semmiféle, velük szemben érzett ellenérzés arra, hogy megtagadjuk őket, valamint az irántuk fennálló kötelezettségeinket”. Jefferson tehát úgy tekintett saját rabszolgatartó gyakorlatára, mint amely az adott körülmények között a lehető legjobb feltételeket biztosítja saját, valamint rabszolgái boldogságának összhangba hozatalára és kiteljesítésére.³

Számos olyan esetről tudunk, amikor Jefferson annak érdekében fogantatott vásárlásokat, hogy rabszolgái ne szakadjanak el családtagjaiktól. 1773-ban például két különböző tulajdonostól vásárolt meg egy Ursula nevű rabszolgánőt, illetve annak férjét. 1805-ben pedig eladta Brown nevű rabszolgáját annak érdekében, hogy az együtt maradjon feleségével. Jefferson ugyanakkor ellenezte, hogy rabszolgái más tulajdonos feketéivel létesítsenek tartós kapcsolatot. Világosan erre célzott az egyik rabszolga-felügyelőjének küldött utasításában: „Semmit sem kívánok annyira, mint azt, hogy a birtokon lévő fiatalok egymással házasodjanak és maradjanak otthon. Ebben az esetben ugyanis jóval többet érnek, mint ha férjeik és feleségeik idegenben vannak”. E megjegyzése arról tanúskodik, hogy a rabszolga családok együtt tartásának politikája mögött a humanitárius szempontok mellett egyéb motívumok is meghúzódtak. A saját feketéi között létrejött kapcsolatokból várható gyermekáldást jutalmak és kedvezmények rendszerével igyekezett ösztönözni. Azon rabszolgánők számára, „akik otthonról választanak férjet maguknak”, főzőedények vagy akár egy új ágymatracot helyezte kilátásba. De ezt a célt szolgálták azok a könnyítések is, amelyeket a terhes nők munkavégzésében vezetett be. Amikor például egyik birtokán viszonylag több rabszolga gyermek is elhalálozott, az alábbi utasítást küldte jószágigazgatójának: „Négy év alatt öt kisgyermek elvesztése ... annak következménye volt, hogy a felügyelők nem engedélyezték az asszonyok számára annyi időt, amennyi szükséges lett volna gyermekeik ápolására... Egy nő terhességét nem tekintem akadályozó tényezőnek, hiszen a minden második évben világra ho-

² Thomas Jefferson's Farm Book with Commentary and Relevant Extracts from Other Writings. Ed.: Edwin Morris Betts. Princeton, 1953. (a továbbiakban: Farm Book) 27. Charlottesville Central Gazette, 1827. január 13. Thomas Jefferson levele John W. Eppes-nek, 1820. június 30. Thomas Jefferson iratai a Virginiai Egyetem (University of Virginia) Könyvtárában. Thomas Jefferson levele Nicholas Lewisnak, 1787. július 29. In.: The Works of Thomas Jefferson. Ed.: Paul Leicester Ford. New York-London, 1904-1905. (a továbbiakban: Works) V. kötet, 311.

³ Thomas Jefferson levele Edward Colesnak, 1814. augusztus 25. Writings 1346.

zott gyermekek több hasznot hoznak, mint a legjobb férfimunkás által betakarított termés. Ebben az esetben ... a Gondviselés tökéletes összhangot teremtett érdekeink és kötelességeink között”. Úgy tűnik, ez a politika sikeres is volt, mivel 1810 és 1822 között majdnem száz újszülött került ilyen módon Jefferson tulajdonába, míg a „kiadási oldalon” csupán harminc eladott, meghalt vagy megszökött rabszolga állott.⁴

A baj csak az volt, hogy a „Gondviselés” nem minden esetben teremtett tökéletes összhangot a rabszolgatartó Jefferson érdekei és a humanista Jefferson kötelességei között. A humanitárius megfontolásokon túlmenően – az esetek többségében – szigorúan figyelembe vette saját, elsősorban anyagi érdekeit is. Erről tanúskodik például, amikor két testvért, Yorkot és Jame-t kínálta eladásra 1792-ben. Ajánlatába ugyanis belefoglalta idős szüleit is, akik ha akarták, követhették gyermekeiket új tulajdonosukhoz. Ezzel az üzlettel kapcsolatban azonban William Cohen arra figyelmeztetett, hogy a két, munkavégzésre alkalmatlan öregtől való megszabadulás anyagi haszonnal is járt számára, mivel így létfenntartásukról már nem neki kellett gondoskodnia. Azt, hogy Jefferson ezt a szempontot is mérlegelte, mutatja az is, hogy a Yorkkal és Jame-mel egyszerre értékesített Dilcey nevű rabszolgájához nem kapcsolta hozzá annak szüleit, mivel azok még bőven munkaképes korúak voltak.⁵

A humanitárius szempont érvényesítésével állt összefüggésben, hogy Jefferson laza felügyelet mellett hagyta dolgozni rabszolgáit. Ez főként a kézművesekre volt jellemző. Amikor például 1797 végén eltávozott Monticellóból, ácsai számára írásbeli instrukciókat hagyott hátra, s vejét mindössze annak ellenőrzésére kérte, hogy munkahelyükön tartózkodnak-e, s hogy időről-időre kérdezzen rá, miként állnak megadott feladataik teljesítésével. Legmegbízhatóbb rabszolgái számára azt is lehetővé tette, hogy felügyelet nélkül végezzenek robbantásokat egy csatorna megépítése céljából. Legbensőbb háziszolgáit pedig néha azzal bírta meg, hogy nagyobb pénzüsszegeket vigyenek jelentősebb földrajzi távolságokra.⁶

Lucia Stanton azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy a jutalmak és a laza felügyelet kombinációja főként a monticellói kézművesek és a háziszolgák esetében mutatkozott eredményesnek. A rabszolgáinak mintegy harmadát kitevő mezei munkások esetén a jeffersoni szisztéma nem mutatkozott ennyire működőképesnek. A mezei munkások ugyanis jórészt kívül estek Jefferson látókörén. Egy részük eleve egyéb birtokain tevékenykedett, de a Monticellón élő mezei munkások életével akkor sem volt olyan közvetlen kapcsolatban, amikor egyébként otthon tartózkodott.⁷

A mezei munkások felügyeletének megoldatlanságát jól mutatja, hogy az 1780-as évektől haláláig egyedül monticellói birtokán Jefferson több mint húsz felügyelőt alkalmazott. Azok közül, akik meg tudták közelíteni elvárásait, Gabriel Lilly személye a legérdekesebb, aki négy éven át (1801–1805) dolgozott Monticellón, s nem tartozott a „puhány” felügyelők csoportjába. Egyszer például annak ellenére háromszor korbácsolta meg egyetlen napon belül az egyik tizenhét éves rabszolgafiút, hogy az egy jelenlévő fehér asztalos szerint, „ahhoz is túl beteg volt, hogy feje fölé emelje a kezét”. Jefferson azon-

⁴ Thomas Jefferson levele Jeremiah Goodmannek, 1815. január 6. In.: Thomas Jefferson's Garden Book 1766–1824 with Relevant Extracts from His Other Writings. Ed.: Edwin Morris Betts. Philadelphia, 1944. 540. Thomas Jefferson levele Yoel Yancey-nek, 1819. január 17. Idézi: Cohen, William: Thomas Jefferson and the Problem of Slavery. *Journal of American History*, 1969. (a továbbiakban: Cohen) 5. szám. 518–519.

⁵ Cohen 518., 517. Stanton 150–151.

⁶ Thomas Jefferson levele Thomas Mann Randolph-hoz, 1798. február 15. Thomas Jefferson iratai a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban (Library of Congress); Thomas Mann Randolph levele Thomas Jeffersonhoz, 1801. február 7. Thomas Jefferson iratai a Virginiai Egyetem (University of Virginia) Könyvtárában. Farm Book 152.

⁷ Stanton 160.

ban ezzel együtt is meg volt elégedve Lilly munkájával, akiről azt írta, hogy képtelenség „még egy olyan embert találni, aki olyannyira megfelelne céljaimnak, mint ő”.⁸

Nem kétséges azonban, hogy Jefferson nem kedvelte, sőt elítélte a rabszolgák fizikai fenyegetését. Több olyan esetről tudunk, amikor olyan vétségek megbüntetésére sem alkalmazott fizikai erőszakot, amelyek esetében a kor felfogása megkívánta volna azt: „Megítélésem szerint – írta a kérdéssel összefüggésben – ha a korbács használata által lealacsonyítjuk őket a saját szemükben, az lerombolja önbecsülésüket. Ezt éppen ezért csakis a legszükségesebb esetekben kell alkalmazni; s amint újból saját ellenőrzésem alá kerülnek majd, azt választom, hogy a jellemből fakadó ösztönzésre hagyatkozzam”. Ez az elképzelése a gyakorlatban is érvényesült, amikor 1807-ben arra derült fény, hogy az egyik rabszolga több száz font szeget lopott a szeggyártó műhelyből. Edmund Bacon felügyelő visszaemlékezései szerint mindössze annyi büntetésben részesült, hogy nyilvánosan vezekelnie kellett vétkéért. Bacon úgy találta, hogy Jefferson „nagyon kedves és elnéző volt rabszolgáival szemben. Egyáltalán nem engedte volna meg, hogy túldolgoztassák őket ... Nem tudta elviselni, hogy egy rabszolgát megkorbácsoljanak, függetlenül attól, hogy az mennyire érdemelte ki a büntetést”. Jefferson az elfogott szökevényeket sem részesítette külön büntetésben. Amikor például Hercules, egyik rabszolgája megszökött, megelégedett azzal, hogy az elfogása során elszenvedett elzárást tekintse büntetésnek, míg egy másik esetben arról írt, hogy a Phil Hubbard nevű szökevény „jelleme nem olyan, mint a szökevényeké”, mivel kislíú kora óta ismerte őt.⁹

Bizonyos esetekben azonban Jefferson is elkerülhetetlennek tartotta vétkes rabszolgái megkorbácsoltatását. Elsődleges célnak azonban nem a bűnös fizikai megfélemlítését tartotta, hanem az ilyen alkalmakkor megjelenésre kötelezett többi rabszolga okulását. A notórius szökevénynek számító Jame Hubbardöt sokadik elfogatása után vasra veretve hozatta Monticellóba, ahol az „súlyosan megkorbácsoltatott, régi társainak jelenlétében”. Voltak olyan rabszolgák is, akiknél láthatólag nem vált be a jeffersoni recept. Az ilyen „kezelhetetlen” feketéktől eladás útján szabadult meg még akkor is, ha az családok szétszakításával járt.¹⁰

Ugyanazon kötésség jellemezte Jefferson felszabadításait is, amit rabszolgáival való bánásmódja esetén figyelhettünk meg. Saját szempontjait a rabszolgák széleskörű felszabadításának morális parancsa elé helyezte, s valamennyi felszabadítása olyan feketékre vonatkozott, akik valami miatt „kivételnek” számítottak szemében. Hosszú élete folyamán mindössze nyolc rabszolgáját szabadította fel, miközben több mint négyszáz fekete fordult meg tulajdonában. A felszabadítottak valamennyien a Hemings család tagjai közül kerültek ki. A Hemingsek Elizabeth Hemings leszármazottai voltak, aki minden valószínűség szerint Jefferson apósának, John Waylesnek az „ágyasa” volt. Jefferson az 1790-es években szabadította fel Elizabeth Hemings két fiát, Robertet és James-t, akik

⁸ A fehér asztalos véleményét idézi: Stanton 159. Thomas Jefferson levele Yoel Yancey-nek, 1819. január 17. Farm Book 43.

⁹ Thomas Jefferson levele James Dinsmore-hoz, 1802. december 1. Thomas Jefferson iratai a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban (Library of Congress); Thomas Jefferson levele Thomas Mann Randolph-hoz, 1801. január 23. Thomas Jefferson iratai a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban (Library of Congress); Edmund Bacon véleményét idézi Stanton 158. Thomas Jefferson levele Charles Clay-hez, 1819. augusztus 9. Idézi Jack McLaughlin: Jefferson and Monticello: The Biography of a Builder. New York, 1988. (a továbbiakban: McLaughlin) 117–118.

¹⁰ Ennek legjobb példáját az az eset szolgáltatta, amikor 1803 májusában a szeggyártó műhelyben két munkás közötti konfliktus odáig fajult, hogy egy Cary nevű munkás kalapácsával majdnem megölte Brown nevű társát. Jefferson úgy rendelkezett, hogy Cary-t adják el, hogy társai úgy érezzék, „mintha a halál ragadta volna el őt”. Thomas Jefferson levele Jeremiah Goodmannek, 1813. július 26. McLaughlin 36.; Thomas Jefferson levele Thomas Mann Randolph-hoz, 1803. június 8. McLaughlin 19.

ily módon, 1782-ben elhunyt feleségének féltestvérei voltak. 1822-ben tette szabaddá a harmadik testvér, Sally Hemings Harriet nevű lányát. Végrendeletében pedig Sally Bett nevű nővérének fia, Sally féltestvére, Sally Mary nevű féltestvérének fia, illetve Sally két további gyermeke (Madison és Eston) számára biztosította a szabad élet lehetőségét. Jefferson tehát Sally Hemings három felnőttkort megért gyermekét is felszabadította, illetve a negyediket (Beverley) egyszerűen hagyta megszökni. Felszabadításuk itt nem részletezendő körülményei, illetve Beverley esete egyértelműen azt a feltevést látszanak alátámasztani, hogy Jefferson és Sally Hemings között tartós szexuális kapcsolat létezett, s Sally gyermekeinek Jefferson volt az apja. A többi felszabadított Hemings Jefferson legbensőbb, leghűségesebb rabszolgái közé tartozott s – Sallyhez és gyermekeihez hasonlóan – közvetlen rokonságban állt Jefferson elhunyt feleségével.¹¹

Nem kétséges, hogy Jefferson, a „jó” rabszolgatartók közé tartozott. Arra törekedett, hogy a rabszolgatartó rendszer *keretein belül* a lehető legjobban bánjon a „gondjaira bízott” feketékkel, s ezt a szempontot néha olyan esetekben is érvényesítette, amikor korának felfogása azt nem tartotta megfelelőnek. Rabszolgatartóként azonban sohasem szánta el magát arra a lépésre, hogy *átlépje a rendszer korlátjait*, s azon kívül próbálja biztosítani feketéi elidegeníthetetlen jogainak érvényesülését. Mindig talált valamilyen magyarázatot – anyagi helyzete, a családjáról való gondoskodás, kortársai meg nem értése – arra, hogy az adott pillanat miért nem alkalmas rabszolgái felszabadítására. Mindennek fényében felmerül a kérdés: vajon hogyan tudta összeegyeztetni magában az Egyesült Államok harmadik elnöke az ember „elidegeníthetetlen jogairól” vallott gondolatait rabszolgatartó gyakorlatával? Egyszerű hazugságról vagy képmutatásról volt szó, amikor cselekedeteiben nem igazodott elvi megfogalmazásaihoz? Jómagam úgy vélem, hogy a probléma ennél jóval összetettebb. Jefferson viselkedése nem érthető meg pusztán rabszolgatartó gyakorlatának vizsgálatán keresztül. A rabszolgaságról alkotott véleménye fontos részét képezte az egész világ működéséről vallott felfogásának, s ezért azt kizárólag az utóbbi kereteibe illesztve értelmezhetjük maradéktalanul.

Thomas Jefferson és a rabszolgaság: az elmélet

Jefferson már huszonhat évesen, a virginiai törvényhozás (House of Burgesses) újszerű tagjaként részt vállalt egy olyan törvényjavaslat támogatásában, amely a rabszolgák egyéni felszabadítását tette volna lehetővé. Ez 1723 óta törvényellenesnek számított Virginiában. A történészek véleménye megoszlik arról, hogy Jefferson ténylegesen milyen szerepet játszott a javaslat előterjesztésében. Egy 1814-ben keletkezett levélnek megfogalmazásából mindenesetre úgy tűnik, hogy már ekkor azt a taktikát alkalmazta, amit a későbbi politikai csatározások során is gyakran bevetett: ő maga megmaradt eszmei hangadónak, aki a háttérbe húzódva az első vonalban való küzdelmet másokra hagyta. A javaslatot fogadó megbélyegző ellenállásból pedig azt a tanulságot szűrhetette le, hogy a virginiai közvélemény még nem érett meg a rabszolga-kérdés nyílt megbolygatására.¹²

Korai pályafutásának másik, feketékkel kapcsolatos nevezetes eseménye az volt, amikor 1770-ben elvállalta Samuel Howell mulatt férfi képviselőtét. Howell olyan, szolgál-

¹¹ A részletekre vonatkozóan lásd: Gordon-Reed, Anette: *Thomas Jefferson and Sally Hemings: An American Controversy*. Charlottesville–London, 1997. (a továbbiakban: Gordon-Reed). Finkelman, Paul: *Jefferson and Slavery: „Treason Against the Hopes of the World”*. In.: *Jeffersonian Legacies 202–207*. (a továbbiakban: Finkelman 1993.). Stanton.

¹² „Felhívtam Bland ezredes ... figyelmét a témára, s ő magára vállalta annak kezdeményezését ... Támogattam javaslatát, de mint fiatalabb tag csak kisebb mértékben vettem részt a vitában. Őt azonban hazája ellenségeként bélyegezték meg és a legilletlenebb módon bántak vele.” Thomas Jefferson levele Edward Colesnak, 1814. augusztus 25. In.: *Writings 1344*.

latra kötelezett személy volt, aki a fennálló virginiai törvények értelmében harmincegy éves korában felszabadult volna. Ő azonban már huszonnyolc évesen pert indított szabadsága elnyerése érdekében. Az ügy jogi szempontból annyira egyértelmű volt, hogy Jefferson csakis akkor reménykedhetett győzelemben, ha azt sikerül igazolnia, hogy Howell szolgálai állapotban tartása valamilyen, az emberi törvények fölött álló szempont alapján minősíthető igazságtalannak. Ezért azon az alapon érvelt Howell felszabadítása mellett, hogy „a természeti jognak megfelelően ... mindannyian szabadnak születünk”. Jefferson tehát ahhoz a természetjogi érveléshez fordult, amelyet a *Függetlenségi Nyilatkozat*ban is alkalmaz majd. A bíróság azonban elvetette érvelését és elutasította Howell keresetét. A valódi kérdés az, hogy Jefferson kiterjesztette-e az emberek természetes egyenlőségének gondolatát a feketékre is. A Howell-ügy vonatkozásában ez legalábbis erősen vitatható. Samuel Howell ugyanis bőrszínét tekintve mulatt volt, jogi értelemben pedig nem minősült rabszolgának. Harmincegy éves korában akkor is elnyerte volna szabadságát, ha gazdája másként akarta volna.¹³

A Howell-ügyet követő fél évtizedben nagyot fordult a világ a gyarmati Észak-Amerikában. Kieleződött a gyarmatok és az anyaország viszonya, majd kirobbant a háború, amely a tizenhárom gyarmat függetlenségének kivívásához vezetett. Ezt egy *Függetlenségi Nyilatkozat* formájában hozták a „pártatlan világ” tudomására, amelynek eredeti fogalmazványa legnagyobbbrészt Jefferson munkája volt.¹⁴

Jefferson ebben a dokumentumban viszonylag hosszasan tárgyalta a rabszolgaság kérdését. Úgy vélte, hogy III. György (1763–1820) „maga az emberi természet ellen folytatott kegyetlen háborút, egy olyan távoli nép egyedeiben sértve meg annak legszentebb, élethez és szabadsághoz való jogát, amely őt sohasem bántalmazta: fogságba ejtette és rabszolgaként egy másik féltekére hurcolta, avagy nyomorult halálra kárhoztatta őket ideszállításuk közben”. Az amerikai rabszolgaságért tehát Jefferson az uralkodóra hártotta a felelősséget mondván, eltúrte és támogatta a rabszolga-kereskedelmet. Érvelésében az is figyelemre méltó, hogy a feketék számára is biztosítandónak tartotta az elidegeníthetetlen természetes jogok érvényesülését és érvényesítését. A brit uralkodó azonban nem egyszerűen eltúrte a rabszolga-kereskedelmet, hanem „vétőjogát arra a lealacsonyító célra használta fel, hogy elnyomjon minden, e förtelmes kereskedelem betiltására vagy korlátozására irányuló törvényhozói kísérletet”. Jefferson arról természetesen hallgatott, hogy a rabszolgák forgalmazásában nem csupán brit, hanem amerikai kereskedők is tevékenyen közreműködtek. Azt sem említette, hogy a gyarmati törvényhozások által valóban kezdeményezett lépések – jelentős vámok és illetékek kivetése a rabszolga-behozatalra – háttérben nem a rabszolgatartó rendszer felszámolásának szándéka állott. A fekete népesség növekedésében ekkoriban már nem az import, hanem a természetes szaporodás játszott a legdöntőbb szerepet. Ráadásul a Chesapeake-öböl körzetének part menti, régebben művelés alá vont területein a dohány termesztése a búza javára visszaszorulóban volt, amihez viszont kevesebb munkáskézre volt szükség. A térség rabszolgatartói tehát a behozatal korlátozásával meg akarták gátolni a helyi rabszolga-piac telítődését, s ebből következően a rabszolgák árának esését, ami saját vagyó-

¹³ Howell nagyanyja egy fehér nő és egy fekete vagy mulatt férfi házasságon kívüli gyermeke volt. Egy 1705-ös törvény értelmében az ilyen gyerekeket szolgálatra kötelezték, amíg el nem érték a harmincegy éves kort. Egy 1723-ban elfogadott törvény pedig úgy rendelkezett, hogy az ilyen nők azon leszármazottai, akiket még szolgaként hoznak a világra, szintén legyenek szolgák, mégpedig az anyjuknak megfelelő feltételek mellett. Howell anyját még szolgaként hozta világra annak anyja, s ő is akként szülte meg fiát, aki így szintén szolga lett. Jefferson, Thomas: *Argument in the Case of Howell vs. Netherland*. In.: *Works I*. kötet. 470–481.

¹⁴ A nyilatkozat megszületésének körülményeire lásd Davidson, James W.–Lytle, Mark H.: *A függetlenség kikiáltása*. In.: Davidson, James W.–Lytle, Mark H.: *A tények nyomában: A történelmi oknyomozás művészet*. Budapest, 1995. 31–55.

nuk értékének csökkenéséhez vezetett volna. Nem beszélve arról, hogy a kivetett várok révén az adott állam kormányzata is jelentős bevételekhez juthatott.¹⁵

A *Függetlenségi Nyilatkozat*ban Jefferson még egy érdekes utalást tett a rabszolgaságra. Azt vetette ugyanis az angol király szemére, hogy „tulajdonuk elvételének és elkobzásának csábításával hitszegő lázadásokat szított polgártársaink körében”. Az uralkodó ugyanis „arra ösztökéli ugyanezen embereket [ti. a rabszolgákat – a szerző], hogy fogjanak fegyvert ellenünk, és így vásárolják meg azt a szabadságot, amelytől ő fosztotta meg őket, s gyilkolják le azokat az embereket, akikre ő erőszakolta rá őket: ekképp váltva meg az egyik nép szabadsága ellen elkövetett bűneit azzal, hogy őket a másik nép élete elleni bűnökre bújta fel”. Jefferson itt arra utalt, hogy Virginia királyi kormányzója, John Murray, Dunmore negyedik grófja (1732–1809) 1775. november 7-én egy olyan nyilatkozatot bocsátott ki, amely szerint azok a rabszolgák, akik „Őfelsége csapataihoz csatlakoznak abból a célból, hogy ... a gyarmatot visszatérítsék az Őfelsége Koronája és méltósága iránti megfelelő kötelességérzet állapotába”, elnyerik szabadságukat. Dunmore az anyaország és a gyarmatok közötti konfliktus kiéleződését követően 1775 júniusában egy brit hadihajó fedélzetére tette át székhelyét. A képviselői gyűlés ezt az eljárást törvénytörésként tekintette és a kormányzó jogkörét egy közbiztonsági bizottságra ruházta. Válaszul a kormányzó kihirdette a rendkívüli állapotot, csapatait pedig a rabszolgák fegyverbe szállításával próbálta megerősíteni. Ennek következtében egy nagy méretű rabszolgafelkeléstől való félelem lett úrrá a déli gyarmatokon, s Dunmore-nak azt is sikerült „elérnie”, hogy a virginiai rabszolgatartók szinte egy emberként a függetlenség ügye mellé álljanak. A hívás azonban nem maradt visszhangtalan a rabszolgák körében. A kormányzó Chesapeake-öbölben cirkáló hajóhada csak 1776. augusztus 6-án hagyta el a virginiai vizeket, s az év első felében még többször is felfegyverzett feketékből álló porlyázó csapatokat tett partra.¹⁶

A Dunmore felhívásának hatását tárgyaló passzusokban azonban Jefferson érvelése végképp ingoványos talajra merészkedett. Képmutató dolog volt ugyanis a rabszolgák számára szabadságot kínáló briteket azzal vádolni, hogy ők tehetnek a feketék rabszolga sorba vetéséről, miközben azok az amerikai hazafiak rabszolgái voltak. Nem véletlen, hogy a Kontinentális Kongresszus szinte egyöntetűen döntött arról, hogy a dokumentum végleges változatából hagyják ki e logikai ellentmondásokkal tarkított bekezdést.

Jefferson az amerikai forradalom valódi lényegének azt tekintette, hogy az egyes államok politikai és jogi berendezkedését az általa értelmezett republikanizmus kívánalmainak megfelelően átalakítsák. A *Függetlenségi Nyilatkozat* megfogalmazása idején is roppant mód sajnálta, hogy Philadelphiában kell időznie, miközben virginiai kollégái az állam alkotmányának megszövegezésével birkóznak. 1776 júniusában elkészítette a maga tervezetét, mely azonban túl későn érkezett meg Williamsburgbe ahhoz, hogy érdemi befolyást tudjon gyakorolni az állam június 29-én elfogadott új alkotmányára. Jefferson tervezetének két rövid részletében foglalkozott a rabszolgaság kérdésével. Fogalmazványának kiterjedt bevezetőjében a *Függetlenségi Nyilatkozat*ban megfogalmazott vádak ismételték meg III. Györggyel szemben. Ennél sokkal érdekesebb a magán- és közjogi kérdéseket tárgyaló negyedik rész alábbi bekezdése: „Egyetlen, ezt [ti. az alkotmány elfoga-

¹⁵ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata. In.: Új rend egy új világban. Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás korai történetéhez. Szerkesztette: Lévai Csaba. Debrecen, 1997. (a továbbiakban: Lévai) 100. E vádak nem először bukkantak fel Jefferson műveiben. Még 1774-ben látott napvilágot a Brit-Amerika jogainak összefoglaló áttekintése (*A Summary View of the Rights of British America*) című pamfletje, amely az első valóban nagy figyelmet keltő írása volt. Lásd: Thomas Jefferson: Brit-Amerika jogainak összefoglaló áttekintése. Lévai 85.

¹⁶ Lévai 100. Dunmore-t idézi Miller, John C.: *The Wolf by the Ears: Thomas Jefferson and Slavery*. Charlottesville 1991. (a továbbiakban: Miller) 10.

dását] követően ebbe az országba érkezett személyt sem lehet, semmiféle üreggyel sem, rabszolgaságban tartani”.¹⁷ E cikkely kizárólag azokra vonatkozott volna, akik újonnan érkeznek Virginiába, ám azok és leszármazottaik helyzetében, akik az alkotmány életbe lépésének pillanatában rabszolgák voltak, semmilyen változás sem következett volna be.

Jefferson elégedetlen volt Virginia alkotmányával, s az elkövetkező három évben politikai erőfeszítései leginkább arra irányultak, hogy Virginia törvényeit olyan módon alakítsák át, ami megfelelt a republikánus kormányzatról alkotott elképzeléseinek. 1776. november 5-én Virginia törvényhozása egy olyan öttagú bizottság tagjává és elnökévé választotta, melynek feladata az volt, hogy az állam törvényeit hozzáigazítsa a megváltozott politikai körülményekhez. A bizottság által 1779. június 18-án beterjesztett százhuszonhat törvényjavaslat jelentős részét azonban nem fogadta el a törvényhozás. A Jefferson által fogalmazott és ekkor elfogadott javaslatok közé tartozott az, amelyik az állampolgárság kérdését szabályozta. Virginia állampolgárának számított „minden olyan *fehér* [kiemelés tőlem – a szerző] személy, aki e köztársaság határain belül született; valamint azok, akik e törvény elfogadásakor már legalább két esztendeje itt éltek, s mindazok, akik ezt követően fognak bevándorolni ide”. Kizárólag a fehér személyekre vonatkozott az a rész is, amely szerint „az amerikai konföderáció részét képező minden állam szabad *fehér* [kiemelés tőlem – a szerző] lakosai ... jogosultak az ezen köztársaság szabad állampolgárait megillető jogok, kiváltságok és mentességek élvezetére”. E részletek arra utalnak, hogy Jefferson egyáltalán nem gondolt arra, hogy a feketék is rendelkezhetnek állampolgári jogokkal.¹⁸

A Jefferson által beterjesztett javaslatok között szerepelt még egy, a rabszolgák helyzetét szabályozó törvény, ám a törvényhozás ezt csak hat évvel később, 1785-ben fogadta el. Eszerint a törvény elfogadásától kezdve „egyetlen személy sem lehet rabszolga ebben a köztársaságban, kivéve, ha az volt a gyűlés jelen ülészakájának első napján, valamint a fent nevezettek közül a nők leszármazottai. Az ebbe a köztársaságba ettől fogva behozott és ott ... egy egész esztendeig [szolgaságban – a szerző] tartott négerék és mulattok szabaduljanak fel”. Törvényjavaslatában tehát lényegében arra az álláspontra helyezkedett, amelyet virginiai alkotmánytervezetének elkészítései is képviselt, azzal az eltéréssel, hogy most egyértelműen meghatározta azok, illetve leszármazottaik státusát, akik a törvény hatálya lépésekor rabszolgák voltak: az ilyen személyek továbbra is rabszolgák maradtak. Jefferson javaslata lényegében a rabszolga-behozatalt tiltotta volna be, amit viszont már egy 1778-ban elfogadott törvény is illegálisnak minősített. Nagyobb jelentősége van a törvény azon passzusának, amely a rabszolgák felszabadításának feltételeiről rendelkezett. Erre csakis olyan, „a törvény által megkívánt módon érvényesített, megerősített és nyilvántartásba vett okirat” kiállításával kerülhetett sor, „amilyet az ingó vagyontárgyak átruházásakor” használnak. Szükséges volt továbbá az érintett rabszolga „szabad beleegyezése” is, amelyet a lakóhelye szerint illetékes megyei bíróság előtt kellett megerősítenie. Az állampolgárság illetékességi körének meghatározása szempontjából nagyon fontos Jefferson javaslatának az a rendelkezése, amely szerint „ha egy ilyen módon felszabadult rabszolga egy éven belül nem hagyja el a köztársaságot, akkor kívül kerül a törvények védelmére”. Mindez egyértelműen arra utal, hogy Jefferson a felszabadított feketéket sem tartotta alkalmasnak arra, hogy szülőhazájuk állampolgárai legyenek. Jefferson javaslatának ezeket a részeit 1785-ben sem iktatta törvénybe a virginiai

¹⁷ Jefferson, Thomas: Draft Constitution for Virginia. In.: Writings 337., 344.

¹⁸ Jefferson, Thomas: A Bill Declaring Who Shall Be Deemed Citizens of this Commonwealth. In.: Jefferson, Thomas: An Anthology. Ed.: Peter S. Onuf. St James–New York, 1999. (a továbbiakban: Anthology) 51. Az állampolgári jogok megadása a felszabadított feketék vonatkozásában jöhetett volna számításba, csak hogy Virginiában 1723 óta törvényellenesnek minősült a rabszolgák egyéni felszabadítása, ami csak 1782 után vált újra lehetővé.

törvényhozás, mivel időközben egy 1782-ben elfogadott szabályozás engedélyezte az olyan rabszolgák egyénenkénti felszabadítását, akik ötven évesnél fiatalabbak voltak, s nem szorultak közellátásra. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a virginiai történelem egyik legjelentősebb rabszolga-megmozdulása, az 1800. évi ún. Gabriel-féle összeesküvés elfojtását követően nem sokkal, 1806-ban Virginia törvényhozása egy olyan törvényt fogadott el, amelynek értelmében a felszabadított rabszolgáknak egy éven belül el kellett hagyniuk az állam területét. E rendelkezés kísértetiesen emlékeztet Jefferson 1779-es javaslatára.¹⁹

A virginiai törvényhozás 1785-ben becikkelyezte viszont Jefferson betérjesztésének azokat a részeit, amelyek a rabszolgák jogállását szabályozták. A törvény továbbra is fenntartotta, hogy „egyetlen néger vagy mulatt sem tanúskodhat, kivéve a köztársaság, valamint a négerek és a mulattok közötti pereket, illetve ha a polgári perben kizárólag négerek és mulattok érintettek”. Elrendelte továbbá, hogy rabszolgák csakis a gazdájuk által kiállított passzussal a kezükben hagyhatják el annak birtokát. Az ilyenekkel nem rendelkezőket bárki feltartóztathatta és az illetékes békebírónak adhatta át, aki meg is korbácsoltathatta a szökevénynek minősített rabszolgát. A törvény természetesen továbbra is tiltotta, hogy rabszolgák fegyverrel rendelkezzenek, kivéve, ha gazdájuktól erre írásos engedélyt kaptak. A rabszolgák törvénytelen gyülekezését, gyűlését vagy zavargását, sőt bármiféle lázító jellegű beszédet a négerek és a mulattok részéről korbácsolással büntette. A szintén 1785-ben elfogadott és szintén a későbbi harmadik elnök által fogalmazott 54. számú törvény pedig azt is pontosan meghatározta, hogy ki tekintendő mulattnak. Azok, „akiknek bármelyik nagyapja vagy nagyanyja néger volt, még akkor is, ha minden más őse ... fehér ember volt”.²⁰

Jefferson ekkori törvényalkotó tevékenységének rabszolgasággal kapcsolatos legérdekesebb részletét mégis az a rövidke utalás jelenti, amelyet egyetlen terjedelmesebb munkájában, a *Jegyzetek Virginia államról* (Notes on the State of Virginia; a továbbiakban *Jegyzetek*) című könyvében olvashatunk. Ebben az áll, hogy Jefferson és társai egy olyan javaslatot is elkészítettek, amely szerint „minden olyan rabszolgát fel kell szabadítani, aki a törvény [ti. egy erre vonatkozó törvényjavaslat – a szerző] elfogadása után született”. Mint láttuk azonban, az ekkor és a hat évvel később elfogadott jeffersoni javaslatok között semmi ilyesmi nem szerepelt. Jefferson elkészített ugyan egy tervezetet a rabszolgafelszabadítás végrehajtására vonatkozóan, ám ezt hivatalosan nem terjesztette a törvényhozás elé, hanem „talonban hagyta”. Ezt 1821-ben elkezdett önéletrajzában azzal magyarázta, hogy „úgy találtatott, a közvélemény még nem viselte volna el a javaslatot, ahogyan még ma sem igen fogadná el”. Paul Finkelman szerint azonban a vezető virginiai elit rabszolgasággal kapcsolatos véleménye korántsem volt egyértelmű. A dohánytermesztő virginiai mezőgazdaság jelentős megrázkódtatáson ment keresztül a britekkel való szakítás, a háború, valamint a talaj fokozatos kimerülése következtében. Mivel a dohánytermesztés helyébe lépő gabonatermesztésben kevesebb munkáskézre volt szükség, sok birtokos úgy látta, hogy a rabszolgatartó rendszer lassú kimúlásra ítéltetett. Ráadásul, az állam korabeli két legnagyobb jogi tekintélye, George Wythe (1726–1806) és St. George Tucker (1752–1827) nyíltan felléptek a rabszolgaság ellen. Finkelman szerint ha

¹⁹ Jefferson, Thomas: A Bill Concerning Slaves. Anthology 49–50. Ezen összecsküvés során Richmond környéki rabszolgák egy Gabriel Prosser nevű felszabadított kovácmester vezetésével azt tervezték, hogy 1800. augusztus 30-ának éjjelén elfoglalják a virginiai törvényhozás épületét és a várost felgyújtva nyugatra szöknek. Az esős idő megakadályozta a résztvevőket a terv pontos végrehajtásában, s ráadásul egy áruló riasztotta a hatóságokat, akik rövid úton felszámolták a megmozdulást.

²⁰ Jefferson, Thomas: A Bill Concerning Slaves. Anthology 50.; Jefferson, Thomas: A Bill Declaring What Persons Shall be Deemed Mulattoes. Anthology 50.

Jefferson is felzárkózott volna e nagy tekintélyű jogászok mellé, minden bizonnyal nagy hatást gyakorolt volna a közvélemény alakulására.²¹

1784-ben Jefferson nézetei mégis nyilvánosságra kerültek a *Jegyzetek Virginia államról* című munkájában. A problémát az jelentette számára, hogy miként lehetne olyan módon megszüntetni a rabszolgaságot, hogy az ne sértse a fehér amerikaiak általa értelmezett szabadság- és tulajdonjogait, a rabszolgaságot tagállamok szuverenitását, illetve a felszabadított feketék jelenléte ne veszélyeztesse az általa ideálisnak felfogott republikánus kormányzat működését és fennmaradását.

A Jefferson által ideálisnak tartott republikánus berendezkedés fenntartása szempontjából a rabszolgaság kérdése annál élesebben vetődött fel, minthogy a rabszolgaság intézménye nem csupán a feketék erkölcsére hatott káros módon, hanem a fehér tulajdonosokéra is. Mint a *Jegyzetekben* megfogalmazta, „a gazda és a rabszolga közötti viszony a legféltelenebb szenvedélyek, a lankadatlan zsarnokság állandó gyakorlását jelenti az egyik, és a megalázó alávetettség átélését a másik oldalon. Gyermkeink látják ezt, és megtanulják utánozni ... s így a zsarnokság naponta történő gyakorlásának légkörében növekednek és tanulnak”.²² Ez pedig nem a legmegfelelőbb iskola a demokratikus kormányzásra alkalmas új generáció kinevelődése szempontjából.

Ha a rabszolgák felszabadítását ebből a szempontból mérleljük, akkor a kérdés abban a formában merül fel, hogy a feketék alkalmasak-e és felkészültek-e arra, hogy betöltsék az erényes republikánus állampolgár szerepét. Erre a kérdésre az Egyesült Államok harmadik elnöke egyértelmű nemmel válaszolt. Úgy találta, hogy a fehér és a fekete „faj eltérő mértékben részesedik a szépségből. Az egyikben a vörös és fehér szín finom keveredései, a kisebb-nagyobb elpirulások, nem kívánatosabb kifejezései-e mindenfajta érzületnek, mint az az állandó monotonia, amely a másik faj ábrázatát uralja, s elmozdíthatatlan fekete függönyként fedi el minden érzelmét? Adjuk mindehhez hozzá a leomló haját, a testalkat elegánsabb szimmetriáját, saját, a fehéreknek kedvező értékítéleteket, amelyet éppoly egyhangúlag nyilvánítanak ki, mint ahogyan az orángután egyértelműen a fekete nőket részesíti előnyben saját nőstényeivel szemben. A felsőbbrendű szépségnek nagy jelentőséget tulajdonítunk lovaink, kutyáink és más háziállataink szaporítása esetében, akkor miért ne vennénk ezt figyelembe az embereknél?”. A feketék mentális képességeiről sem volt jobb véleményel. Mert bár „memóriájuk tekintetében egyenlők a fehérekkel” s „a zenében általában a fehéreknél jobb füllel vannak megáldva ... eszüket tekintve” mégis „sokkal alacsonyabb rendűek; aligha tudom ugyanis elképzelni, hogy bármelyikük is képes lenne követni és megérteni Euklidész tételeit ... s sohasem tapasztaltam olyat, hogy egy fekete egy gondolatot a pusztá narráción túlmutató módon lett volna képes közölni; sohasem láttam a festészetnek és a szobrászatnak még a legalapvetőbb elemét sem” körükben.²³

A kérdés csak az, hogy e különbségek forrása a fekete faj biológiai adottságaiban, az amerikai környezet hatásában vagy pedig alávetett társadalmi helyzetében keresendő. Jefferson ezt a problémát úgy igyekezett megoldani, hogy a feketék képességeit az amerikai indiánokéval, illetve az ókori rabszolgákéval vetette össze. A lehető legnagyobb tárgyyszerűsége törekedve nem az Afrikában élő feketék tulajdonságaiból vonta le következtetéseit, hanem „itt, [ti. Amerikában – a szerző] a fehérekkel azonos helyzetben vesszük szemügyre őket, ahol nem kétes értékű bizonyítékok alapján alakíthatjuk ki véleményünket”. Az Amerikába hozott vagy már itt született feketék ugyanis „olyan hely-

²¹ Jefferson, Thomas: *Jegyzetek Virginia államról*. Lévai 105.; Jefferson, Thomas: *Autobiography*. Writings 44. Paul Finkelman azt is kétségbe vonja, hogy a tervezet létezett, mivel Jefferson visszaemlékezésin kívül semmi nyoma nincs. Finkelman 1993. 196–197.

²² Jefferson, Thomas: *Notes on the State of Virginia*. Writings 288.

²³ Jefferson, Thomas: *Jegyzetek Virginia államról*. Lévai 105–107.

zetbe kerültek, hogy uraikkal kapcsolatba kerülvén ezt hasznukra fordíthatták; sokan el-sajátították a kézműves-mesterségeket, és ebből kifolyólag folyamatos kapcsolatban álltak a fehérekkel. Egyesek szabadelvű műveltségre is szert tettek... Mindenki számára szembeötlő az a javulás, amely a feketék testi felépítését és gondolkodását illetően azonnal bekövetkezik, mielőst fehérek közé kerülnek”. Jefferson azonban úgy találta, hogy a feketék alacsonyabb rendűsége azon rabszolgák körében is világosan kimutatható, akik már több generáció óta a fehérek hatása alatt élnek. Véleménye szerint az amerikai indiánok esetében nem lehetett megfigyelni ezt a tartós fehér befolyást, ám ők ennek ellenére is „képesek lerajzolni egy állatot, egy növényt vagy egy országot, ami azt bizonyítja, hogy gondolkodásukban létezik olyan csíra, amely csak további kiművelést igényel. A legfennköltebb szónoklatok áradatával ejtenek ámulatba bennünket, ami azt mutatja, hogy gazdag értelemmel és érzelmekkel rendelkeznek, képzelőerejük pedig ragyogó és emelkedett”.²⁴ Ebből pedig azt a következtetést vonta le Jefferson, hogy a feketék alacsonyabb rendűségéért az amerikai környezeti hatások sem tehetősek felelőssé.

De vajon nem szolgai, alávetett helyzetük következménye-e mindez? Jefferson az új-kori fekete rabszolgák helyzetét az ókori rabszolgákéval összevetve úgy találta, hogy „a rómaiak idején ... a rabszolgák helyzete sokkal siralmasabb volt, mint az amerikai kontinensen élő feketéké... S mégis ... gyakran rabszolgák közül kerültek ki a rómaiak legkiválóbb művészei. ... Epiktétosz, Terentius és Phaedrusz is rabszolga volt. Azonban ők is a fehér fajhoz tartoztak”.²⁵ A szolgai állapot és a magasrendű szellemi teljesítmény tehát – érvel – nem zárta ki egymást a fehér faj esetében.

Mindebből egyetlen következtetés adódhatott Jefferson számára: a feketék esetében „nem körülményeik, hanem a természet okozza a különbözőséget”. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ezt nem egyértelműen és nem minden vonatkozásban tartotta érvényesnek. Úgy vélte ugyanis, hogy a tudományos vizsgálódás akkori állása mellett egyelőre „pusztán csak feltevésként bocsátom előre, hogy a feketék – függetlenül attól, hogy eredendően külön fajt formáltak, vagy az idő és a körülmények tették különbözővé őket – testi felépítésüket és észbeli adottságaikat illetően, alsóbbrendűek a fehéreknél”. S a további megfigyelések „akár igazolják, akár nem azt a feltevést, hogy az észbeli tehetséget illetően a természet kevésbé volt bőkezű velük, én úgy gondolom, hogy szívbeli adottságokban kárpótolta ezézt őket. A lopás iránti hajlamukért ... helyzetük a felelős, nem pedig erkölcsi érzékük [kiemelés tőlem – a szerző] romlottsága”.²⁶

Ha viszont a feketék és a fehérek között ilyen alapvető különbségek léteznek, felmerülhet a kérdés, hogy az előbbieket egyáltalán az emberi fajhoz tartoznak-e. E kérdés eldöntése szempontjából kulcsfontosságú az utóbb idézett részlet, amely szerint a feketék is rendelkeznek erkölcsi érzékkel. Az újabb szakirodalom szerint Jefferson gondolkodására jelentősebb hatást gyakoroltak a skót felvilágosodás teoretikusai, mint ahogyan azt korábban vélték. A skót gondolkodók egy része (Francis Hutcheson, Thomas Reid, Adam Smith) morálfilozófiai felfogásának alapvető elemét képezte az erkölcsi érzékről (moral sense) szóló tanítás. Eszerint minden emberben létezik egy olyan érzék, amely lehetővé teszi, hogy érdekeinktől vagy hasznunktól függetlenül meg tudjuk ítélni az erkölcsi értéket. Jefferson megfogalmazásában, „a természet kebelünkbe helyezte a mások iránti szeretet, a velük szemben érzett kötelességérzet és erkölcsi hajlam készségeit”.²⁷

²⁴ Lévai 107.

²⁵ Lévai 108.

²⁶ Lévai 108., 109–110., 108–109.

²⁷ A skót szerzők hatására lásd: Hamowy, Ronald: Jefferson and the Scottish Enlightenment. William and Mary Quarterly, 1979. 4. szám. 503–523. Thomas Jefferson levele Thomas Lawhoz, 1814. június 13. Writings 1337.

Viszont ha a feketék erkölcsi érzékkel rendelkező emberek, akkor rájuk is vonatkozik-e a Jefferson által a *Függetlenségi Nyilatkozatban* emlegetett természetes jogok. S ha igen, akkor vajon hogyan tartotta ezt Jefferson összeegyeztethetőnek azzal a kétséghelyezhetetlenül vallott felfogásával, hogy a feketék észbeli képességeiket tekintve alacsonyabb rendűek?

E problémára újabb Alexander O. Boulton tanulmánya kínált megoldást. Alapos vizsgálat tárgyává tette, s a rabszolgasággal foglalkozó részekkel összekapcsolta a *Jegyzetek* azon fejezeteinek elemzését, amelyekben Jefferson természetfilozófiai felfogását fejtette ki. Úgy találta, hogy ennek kialakulására két, egymásnak ellentmondó nézet gyakorolta a legdöntőbb hatást. Az első Karl von Linné (1707–1778) a nagy svéd botanikus rendszere volt, aki a fajok állandóságának elvét, vagyis azt vallotta, hogy azok változatlan formában léteznek a teremtéstől fogva. A másikat Georges Louis Leclerc, Comte de Buffon (1707–1788), a neves francia természettudós elmélete képviselte, amely szerint az élővilág az állandó és folyamatos változás állapotában van.²⁸

Jefferson a *Jegyzetek* leghosszabb, hatodik fejezetét szentelte hazája élővilága leírásának, s ebben leginkább Buffon felfogásának bizonyos elemeivel vitatkozott. Buffon szerint az Amerikában érzékelhető forróság és magas páratartalom következtében az ott honos élőlények kisebbek, gyengébbek s kevésbé szaporodóképesek az európaiakhoz viszonyítva. Buffon ezt a tételt kiterjesztette az Újvilág őslakosaira is, míg egyes követői (például Raynal abbé) egyenesen azt hangoztatták, hogy e tényezők az Amerikában élő valamennyi élőlényre – vagyis a bevándorolt fehérekre is – hatnak, s ennek tulajdonítható, hogy az amerikaiak nem képesek az európaiakkal egyenrangú teljesítmények létrehozására a művészetekben, a politikában vagy a filozófia terén. A szűkebb (Virginia) és tágabb (Egyesült Államok) értelemben vett hazájára oly büszke Jefferson vehemensen igyekezett igazolni e tanok téves voltát. Érvelésének középpontjába a mamut és az elefánt összehasonlítását állította. Buffon szerint ez a két állat ugyanazon faj két, az eltérő éghajlati körülményekhez alkalmazkodott változatát jelentette, s számára az, hogy a mamut kihalt Észak-Amerikában, degenerációs elméletének bizonyosságául szolgált. Jefferson viszont azt hangoztatta, hogy a mamut és az elefánt két különböző fajt képvisel. A mamut eredetileg az Óvilág és az Újvilág északi régióit népesítette be, sőt Jefferson odáig ment, hogy kijelentette: a mamut ki sem halt Észak-Amerikában, hanem a sarkkör közelében még mindig él. Ezzel szemben, az elefánt az egyenlítő környéki forró égöv lakója. Véleményét az Észak-Amerikában talált mamut csontokra, indián legendákra, illetve Linné elméletére alapozta. Mindez pedig fényes bizonyágként szolgált Jefferson számára annak igazolására, hogy az amerikai élővilág semmivel sem alábbvaló az európainál.²⁹

Buffonhoz hasonlóan érvelését ő is kiterjesztette az emberekre. Hosszasan ecsetelte az indiánok nagyszerű és nemes tulajdonságait, melyek egyértelműen a feketék elé s a fehérek mellé helyezték őket. Jefferson nem tagadta, hogy jelentős különbségek is léteznek a fehérek és az indiánok között. Mégis úgy találta, hogy e különbségek „okait nem természetük, hanem körülményeik eltérésében találhatjuk meg”. S bár úgy vélte, hogy az indiánok tulajdonságai teljes körű feltáráshoz további kutatásokra van szükség, mégis azt állapította meg, hogy e vizsgálódások eredményeként „valószínűleg azt fogjuk találni, hogy mind észbeli, mind pedig testi felépítésüket tekintve azonos mérték szerint épülnek fel a *Homo sapiens Europaeus*-szal”. Mindezek alapján, Jefferson az elsőként vetette fel azt a gondolatot, hogy az amerikai indiánok ősei a Bering-szoroson átkelve érkezhettek az Újvilágba. Mivel Eurázsia megfelelő részén és Észak-Amerikában hasonló környezeti és éghajlati feltételek uralkodnak – Buffon teóriájának a környezeti

²⁸ Boulton, Alexander O.: The American Paradox: Jeffersonian Equality and Racial Science. *American Quarterly*, 1995. 3. szám. 467–492.

²⁹ Jefferson, Thomas: Notes on the State of Virginia. Writings 165–169.

hatások fontosságát hangoztató részét elfogadva –, Jefferson arra a következtetésre jutott, hogy ennek köszönhető a fehérek és az indiánok alapvető hasonlósága.³⁰

A mamut és az elefánt analógiájához visszatérve, az amerikai indiánok és az európaiak viszonyát az Ó- és az Újvilágban is megtalálható, lényegében hasonló körülmények között élő és azonos fajhoz tartozó mamutéhoz hasonlíthatjuk Jefferson szerint, míg az alapvetően eltérő körülmények közül Amerikába került feketék helyzete a külön fajt alkotó elefánténak felel meg. Ha viszont ez így van, akkor felmerül a kérdés, hogy milyen alapon sorolta Jefferson a morális érzékkel megáldott emberi faj képviselői közé a feketéket.

Erre a kérdésre akkor kaphatjuk meg a választ, ha másfajta vonatkozásban is megvizsgáljuk Buffon felfogásának Jeffersonra gyakorolt hatását. Jefferson ugyanis Buffon nyomán arra a következtetésre jutott, hogy a teremtés nem egyetlen, egyszeri hirtelen aktus eredményeként valósult meg, hanem időben elhúzódó folyamatot jelentett s meg rázkódtatások egyfajta sorozatán keresztül ment végbe. E felfogást – melyet a korban *katasztrófa elméletnek* neveztek – összekapcsolta a *poligenezis* teóriájával, amely szerint az emberi faj megteremtése sem egyetlen, egyszeri aktus eredménye volt. Ez utóbbi elképzelést számos olyan gondolkodó (David Hume, Lord Kames) osztotta, akiknek munkáit Jefferson jól ismerte. Az ellentmondás egyik feloldási lehetőségét annak hangsúlyozása jelenthette, hogy a Biblia csak az egyik teremtés történetét meséli el a számos közül, vagyis Ádám csupán az emberiség egy részének volt az ősapja. Ebből viszont az is levezethető, hogy a feketék, illetve a fehérek és az indiánok közötti jelentős eltérések oka abban rejlik, hogy az előbbi népesség a teremtés eltérő fázisában jött létre az utóbbi két csoporttal szemben. Boulton szerint ezzel magyarázható, hogy Jefferson úgy tudta az erkölcsi érzékkel rendelkező emberek csoportjába sorolni a feketéket, hogy közben fenn tudta tartani azon véleményét, hogy a feketék és a fehérek közötti eltéréseket „nem körülményeik, hanem a természet okozza”.³¹

A feketék állampolgárságának problémájára visszatérve, a fentiek alapján az a kérdés merülhet fel, hogy vajon e biológiai értelemben meghatározott különbségek nem olyan jellegűek-e, ami lehetetlenné teszi az emberi faj e két változatának békés egymás mellett élését. Jefferson egyértelmű igennel válaszolt erre a kérdésre. Úgy vélte, hogy „a fehérek mélyen meggyökeresedett előítéletei, a feketék tízezernyi emléke az ellenük elkövetett sérelmekről, új provokációk, a *természetben rejlő valódi különbségek* [kiemelés tőlem – a szerző] és még sok egyéb körülmény is van, amely megoszt”, s a feketék felszabadítása esetén „olyan örökös társadalmi felfordulásba sodorhat bennünket, amelynek legfeljebb az egyik vagy a másik faj teljes kiirtása vethetne véget”. Mi több, Jefferson azzal is tisztában volt, hogy egy ilyen küzdelemben melyik oldalon állna az erkölcsi igazság: „Reszketek hazámért, ha arra gondolok, hogy Isten igazságos... S az isteni igazság nem szunynyadhat örökké; s csak a számokat, a természetet és a természet szabályait figyelembe véve nagyon is lehetséges a dolgok visszájára fordulása [ti. a két faj összezapása esetén a feketék győzelme – a szerző] ... A Mindenhatónak azonban semmi oka sem lenne arra, hogy mellénk álljon egy ilyen küzdelemben”.³²

Jefferson az általa üdvösnek tartott republikánus berendezkedés megvalósítása és fenntartása szempontjából kulcsfontosságot tulajdonított az oktatásnak. A korban az erkölcsi érzék kétfajta értelmezése létezett. Az egyik szerint az erkölcsi érzék az emberi észről teljesen függetlenül hat, míg a másik az ész az erkölcsi érzék legfőbb irányítójának és ellenőrzőjének tekintette. Morton White szerint Jefferson egyértelműen a máso-

³⁰ Writings 182., 184., 186., 187., 226.

³¹ Lásd: Writings 143.

³² Jefferson, Thomas: Jegyzetek Virginia államról. Lévai 105.; Jefferson, Thomas: Notes on the State of Virginia. Writings 289. Lásd még: Jefferson, Thomas: Autobiography. Writings 44.

dik értelmezést fogadta el.³³ Úgy vélte ugyanis, hogy az erkölcsi érzék megfelelő „működéséhez” annak állandó, az ész által vezérelt fejlesztésére és erősítésére van szükség. Ez pedig alapvetően az oktatási rendszer feladata. A műveltség széles körű elterjesztésére egyrészt azért van szükség, hogy a társadalom tagjai egyenlőként vehessenek részt a politikai demokrácia megfelelő működtetésében, s hogy e tudás birtokában a legmegfelelőbb vezetőket tudják kiválasztani, illetve hogy az utóbbiak a lehető legmagasabb szintű oktatásban részesüljenek. Mindezek alapján felmerülhet a kérdés: megfelelő oktatás biztosításával a feketék nem hozhatók-e olyan szintre, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy az amerikai társadalom egyenrangú s fehér társaikkal békésen megférő tagjaivá váljanak?

Jefferson úgy vélte, hogy a feketék a tanulás szempontjából oly fontos „memóriájuk tekintetében egyenlők a fehérekkel”. James Oakes hívta fel rá a figyelmet, hogy Jefferson a memória jelentőségét a nyolc és tizenhat éves kor közötti időszakban tartotta a legfontosabbnak a tanulási folyamatban. Tizenhat éves kor után viszont – vallotta – a magasabb készségek elsajátítására alkalmassá tevő reflexió (*reflection*) kerül az előtérbe – legalábbis a fehérek esetében. Ami viszont a feketéket illeti, a többi észbeli tulajdonság közül pozitív módon kiemelt memória gondolata arra utal, Jefferson úgy vélhette, hogy megrekedtek az alacsonyabb fokú gondolkodás szintjén, amelynek korlátjait nem képesek átlépni.³⁴

Ezzel magyarázható, hogy Jefferson kételkedéssel fogadott minden olyan bizonyítékot, amely azt látszott igazolni, hogy a feketék is képesek kiemelkedő intellektuális teljesítményekre. 1791-ben például Benjamin Banneker (1731–1806), a neves szabad fekete matematikus és mechanikus tervbe vette egy évkönyv kiadását, amelynek kéziratát egy levél kíséretében elküldte Jeffersonnak. Banneker úgy gondolta, hogy a *Függetlenségi Nyilatkozat* szerzője örömmel fogja fogadni munkáját annak bizonyosságaként, hogy az ember – bírszínétől és faji hovatartozásától függetlenül – valóban „egyenlőnek van teremtve”. Ugyanakkor súlyos vádak is megfogalmazott Jeffersonnal szemben. Úgy vélte ugyanis, hogy a virginiai politikus saját elveit sérti meg azáltal, hogy maga is a „zsarnoki szolgás és az embertelen fogság” állapotában tartja embertársait. Jefferson kimért hangú és udvarias levélben köszöntet meg Banneker küldeményét, s közölte vele, hogy azt továbbította Párizsba Condorcet (1743–1794), a híres francia matematikus és politikai gondolkodó számára. Az utóbbinak küldött levelében kifejezte afölött érzett örömét, hogy „arról tájékozthatom önt, hogy itt, az Egyesült Államokban van egy néger, aki ... nagyon elismert matematikus... s képes geometriai problémák nagyon elegáns megoldására”. Ugyanakkor azt is kifejtette, hogy csakis „akkor leszek elégedett, ha a morális kiválóság ilyenfajta eseteinek olyan sokaságát fogom magam előtt látni, amely bizonyosságot jelent majd arra nézve, hogy a tehetségnek a körükben megfigyelhető hiánya pusztán lealacsonyodott körülményeik hatásának tudható be, nem pedig azon szervek bármiféle strukturális eltéréseiből adódik, amelyektől az észbeli képességek függenek” [kiemelés tőlem – a szerző]. Jefferson sohasem adta fel azt a gyanúját, hogy könyve megírásában egy fehér ember volt a fekete matematikus segítségére, s egy 1809-ben kelt levelében már úgy emlékezett vissza, hogy Banneker „valójában nagyon középserű gondolkodással rendelkező elmeként” jelent meg előtte akkoriban. 1810-ben pedig úgy nyilatkozott a brit nagykövet előtt, hogy Banneker levelei „nagyon gyerekesek és triviálisak voltak”.³⁵

³³ White, Morton: *The Philosophy of the American Revolution*. New York, 1978.

³⁴ Jefferson, Thomas: *Jegyzetek Virginia államról*. Lévai 106.; Oakes, James: *Why Slaves Can't Read: The Political Significance of Jefferson's Racism*. In.: *Thomas Jefferson and the Education of a Citizen*. Ed.: James Gilreath. Washington D. C., 1999. 183–184.

³⁵ Banneker levelét idézi Miller 76.; Thomas Jefferson levele Benjamin Bannekerhez, 1791. augusztus 30. *Writings* 982. Idézi Miller 76–77. Jellemző a fekete költőnről Phillis Wheatley-ről

Ha viszont a feketék észbeli alacsonyabb rendűsége biológiailag meghatározott, s azon az oktatás segítségével sem lehet változtatni, akkor világos, hogy nem lehetnek egy olyan társadalom egyenrangú tagjai, amely politikai rendszerének megfelelő működtetése alapvetően a műveltség széleskörű elterjesztésétől függ. Ráadásul a fehérek „összeolvadása [ti. szexuális értelemben – a szerző] a másik színnel olyan jellegű elfajzódáshoz [*degradation*] vezetne, amivel egyetlen, hazáját és az emberi jellem kiválóságát szerető ember sem érthet egyet ártatlanul”. E probléma nem jelentkezett az ókori rómaiaknál, mivel a faji azonosságból adódóan „a felszabadított rabszolga elvegyülhetett a szabad népesség körében, ám anélkül, hogy beszennyezze volna gazdájának vérért. A mi esetünkben azonban egy második feltételre is szükség van, amelyet még nem ismert a történelem. A felszabadítottakat olyan messzire kell szállítani, hogy ne jöhessen létre keveredés”. A rabszolgafelszabadítás tehát szükségszerű, ám azt úgy kell végrehajtani, hogy a felszabadított feketéket eltávolítsák az Egyesült Államok területéről, mivel többféle szempontból sem alkalmasak arra, hogy a Jefferson által ideálisnak vélt köztársaság állampolgárai legyenek.³⁶

Mindezek tükrében nem lehet kérdéses, hogy miért váltott ki a történészek körében olyan élénk érdeklődést a Jefferson és félvér rabszolgánője, Sally Hemings közötti lehetséges szexuális kapcsolat kérdése. Mint korábban említettem, sok közvetett bizonyíték utal arra, hogy Sally gyermekeinek Thomas Jefferson volt az apja. A legtekintélyesebb Jefferson kutatók azonban egészen az 1960–70-es évekig elvetették a kapcsolat lehetőségét, s az igazi fordulat csak Anette Gordon-Reed *Thomas Jefferson és Sally Hemings: egy amerikai vita* (Thomas Jefferson and Sally Hemings: An American Controversy) című könyvének megjelenésével következett be. Ábrázolásában az eddig ismert mozaikdarabkák egységes képpé álltak össze, s a szakma jelentős részét meggyőzték arról, hogy a kapcsolat nagy valószínűséggel létezett.³⁷

Ezt követően jórészt a szélesebb közvélemény meggyőzését eredményezte azon DNS vizsgálat eredményeinek nyilvánosságra hozatala a *Nature* című brit természettudományi magazin 1998. novemberi számában, amelyet Jefferson, illetve Sally Hemings leszármazottain végeztek. A tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy Eston Hemings (ti. csak neki élnek ma is férfiági leszármazottai, s ezért a vizsgálatot csakis az ő vonatkozásában lehetett elvégezni) apja igen nagy valószínűséggel Jefferson volt. E megállapítás azonban a többi Hemings gyerek Jeffersontól való származását is nagyon valószínűvé teszi.³⁸

Természetesen a szakemberek körében felmerült a kérdés, hogy a fehér és a fekete faj keveredését oly élesen ellenző Jefferson miként tekinthetett el ettől saját gyakorlatában? Sally gyermekeit a fennálló virginiai törvények sem kezelték mulattokként, mivel a vonatkozó törvény értelmében – mint láttuk – csak azok voltak annak tekinthetők, „akiknek bármelyik nagyapja vagy nagyanyja néger volt, még akkor is, ha minden más őse ...

(1754?–1784) alkotott véleménye is, akinek vallásos témájú versei széles körű ismertségre tettek szert. Költészetéről elismeréssel szólt George Washington, de maga a nagy Voltaire is. Wheatley tökéletesen elsajátította kora neoklasszikus költészetének formai követelményeit, s rendkívül otthonosan mozgott az antikvitás mondavilágában. A lényegében deistának tekinthető Jefferson véleményét azonban vallásos költeményei határozták meg, amikor úgy fogalmazott, „a vallás produkálhatott egy Phillis Wheatley-t, de nem hozhat létre költészetet”. Jefferson, Thomas: Notes on the State of Virginia. Writings 267.

³⁶ Thomas Jefferson levele Edward Colesnak, 1814. augusztus 25. Writings 1345.

³⁷ A Sally Hemings kérdés történetére és a történetírói véleményekre lásd: French, Scot A.–Ayers, Edward L.: The Strange Career of Thomas Jefferson: Race and Slavery in American Memory, 1943–1993. In.: Jeffersonian Legacies 418–456.; Gordon-Reed 1997.; Sally Hemings and Thomas Jefferson: History, Memory, and Civic Culture. Ed.: Lewis, Jan E.–Onuf, Peter S. Charlottesville, 1999.

³⁸ Foster, E. A. et al.: Jefferson Fathered Slave's Last Child. *Nature*, 1998. november 5. 27–28.

fehér ember volt”. Sally Hemings gyermekeinek dédnagyapja, nagyapja és apja is fehér ember, nagyanyjuk pedig félvér volt, s ők már szinte teljesen fehér bőrűek voltak. Jefferson mindezzel tisztában volt, annál is inkább, mivel a fenti törvényt ő maga fogalmazta. Mindezek alapján joggal feltételezhető, hogy annak tudatában hagyta megszökni Beverley-t és szabadította fel Harrietet, Estont és Madisont, hogy azok megszabadulhatnak rabszolgai múltjuk minden örökségtől, s a fehér társadalom teljes jogú tagjaivá válhatnak. Vagyis Jefferson a második generációs félvér Sallyt, illetve a harmadik generációs félvér gyermekeit már nem – vagy legalábbis nem teljes mértékben – tekintette a fekete fajhoz tartozóknak.

Jefferson szerint a rabszolga-felszabadítást mindenesetre úgy kell végrehajtani, hogy a felszabaduló feketéket eltávolítsák az országból. Azokat a feketéket, akik egy erre vonatkozó törvény elfogadása után születtek, közkölségen kellene taníttatni, „míg a nők el nem érik a tizennyolc, a férfiak pedig a huszonegy éves kort, amikor is fegyverekkel, háztartási eszközökkel és kézművesszerszámokkal, vetőmaggal és hasznos háziállatokkal stb. ellátván őket, az akkor fennálló körülményeknek legjobban megfelelő helyen kellene őket letelepíteni, *szabad és független néppé nyilvánítani* [kiemelés tőlem – a szerző], s amíg meg nem erősödnek, kiterjesztenénk rájuk szövetségünket és védelmünket”.³⁹

A kérdés most már csak az, hogy *mikor* történjen meg a felszabadítás, illetve *hová* szállítsák a fokozatosan felszabadítandó feketéket. Jefferson fenti terve az 1770-es évek végén kezdett körvonalazódni, amikor a virginiai dohánytermesztő gazdálkodás válsága miatt úgy látszott, hogy az elképzelésnek van némi realitása. A gyapottermesztés 19. század eleji feljutása azonban új lendületet adott a Dél „sajátos intézményének”. A kedvező demográfiai feltételeknek köszönhetően a rabszolgák száma rohamosan növekedett az amerikai Dél egész területén a 19. század első két évtizedében. Mivel Jefferson a felszabadítást csakis a rabszolgatartók kárpótlásával tudta elképzelni, a kérdéses összeg előteremtése egyre nagyobb problémát jelentett számára. 1824-ben hatszázmillió dollárra becsülte az akkor másfélmilliónak tartott rabszolga népesség felszabadításának és kolonizálásának a költségeit. Ez olyan óriási összeg volt, amely teljes mértékben kizárta egy ilyen terv gyakorlati megvalósítását. Az idős Jefferson ezért annak kezdte törni a fejét, hogy miként lehetne lejjebb faragni a költségeket. Arra a következtetésre jutott, hogy olcsóbban meg lehetne úszni a dolgot, amennyiben az újszülötteket vásárolnák meg tulajdonosaiktól. „Az újszülöttek becsült értéke ugyanis olyan alacsony (mondjuk 12 dollár 50 cent), hogy ... az a hatszázmillió költséget valószínűleg harminchétf és fél millióra csökkentené”. Azt javasolta, hogy az államok közös tulajdonában lévő, még államháztartás nem szervezett földek eladásából teremtsék elő a szükséges pénzt úgy, hogy e földeket fizetőképes fehér vásárlóknak adják el. Azt ő is elismerte, hogy „a gyermekek anyjuktól való elválasztása némileg kétséges ugyan humanitárius szempontból, ám ez mindössze szörszálhasogatás” a nagy cél megvalósításához képest.⁴⁰

Miután a felszabadítás mikéntjét megoldotta, a felszabadítás időpontját kellett még tisztáznia. A *Jegyzetek* megjelenésekor attól tartott, hogy még a fokozatos felszabadítást felvető javaslata is olyan felháborodást fog kiváltani virginiai honfitársai körében, ami inkább árt, mintsem hogy használna a felszabadítás ügyének. A *Függetlenségi Nyilatkozatban* megfogalmazott felfogása alapján sok, a rabszolga-felszabadításáért a gyakorlatban is tenni akaró személyiség fordult hozzá biztatásért. Ő azonban mindannyiszor elutasította

³⁹ Jefferson, Thomas: *Jegyzetek Virginia államról*. Lévai 105., 110. A kolonizációra lásd még: Thomas Jefferson Edward Colesnak írt levelét, 1814. augusztus 25. *Writings* 1344.

⁴⁰ 1820-ban a déli államokban élő rabszolgák száma körülbelül 1 509 000 fő volt, ami 1830-ra 1 980 000 főre gyarapodott (Hughes, Jonathan: *American Economic History*. New York, 1990. 190.; Thomas Jefferson levele Jared Sparkshoz, 1824. február 4. *Writings* 1484–1487.

az aktív közreműködést vagy az időpont alkalmatlanságára, vagy arra hivatkozva, hogy az ő generációja ezért már nem tehet semmit.⁴¹

Arról azonban, hogy *hová* kellene szállítani a felszabadított feketéket, anélkül is ki kellett alakítania véleményét, hogy a felszabadítás időpontját megállapította volna. A faji keveredés elkerülése végett, és mert azokat a területeket a demokratikus kormányzat „oszlopának” tekintett önálló fehér gazdálkodók számára kívánta fenntartani, kizárta annak lehetőségét, hogy a feketéket az amerikai Nyugaton telepítsék le. Ebből a szempontból érdekes Jefferson szerepe az Ohio folyótól északra elhelyezkedő területek államokká szervezésének szabályait rögzítő *Északnyugati Rendelet* megalkotásában.

A Konföderációs Kongresszus még 1784. március 1-jén állított fel Jefferson vezetésével egy bizottságot, hogy dolgozza ki az állammá szervezés alapelveit. A bizottság legnagyobb részét Jefferson által készített jelentésének megfogalmazása szerint „a keresztény időszámítás 1800. évét követően ne legyen sem rabszolgaság, sem pedig önkéntes beleegyezésen alapuló szolgaság a nevezett államokban, hacsak nem bűnesetek büntetéseként”. A Konföderációs Kongresszus azonban ekkor még elvetette a rabszolgaság tilalmára vonatkozó indítványt, s végül csak 1787. július 13-án fogadta el az *Északnyugati Rendeletet*. Ennek VI. cikkelye – az 1800-as időhatár elhagyása mellett – lényegében a jeffersoni formulát ismételte meg azzal a kiegészítéssel, hogy „bármely személy, aki megszökik a fenti kötelékekből, s akinek a munkájára törvényesen tartanak igényt az eredeti államok valamelyikében, szökevénynek tekintendő, s törvényesen visszakövetelhető és átadandó annak a személynek, aki munkájára vagy szolgálatára igényt tart”.⁴²

Jefferson ekkor egyértelműen olyan ügynek tekintette a rabszolgaság kérdését, amelynek szabályozására a territóriumokon a szövetségi kormányzatnak hatáskörrel kell rendelkeznie. Álláspontja azonban a későbbiekben megváltozott. Ebben egyrészt a rabszolgatartó rendszer újbóli lábra kapása, másrészt politikai eszméivel kapcsolatos tényezők is szerepet játszottak. Az 1790-es évek pártpolitikai küzdelmeinek, s a brit republikanizmus tradíciójában is gyökerező politikai filozófiájának hatására a Föderalista Párt működését egyre inkább úgy kezdte szemlélni, mint amely a monarchikus államforma és egy antidemokratikus berendezkedés restaurációjára irányul. Mivel a föderalisták északon – elsősorban Új-Angliában – voltak a legerősebbek, a rabszolgaságot elítélő, északon megfogalmazott nézeteket is ennek a feltételezett összeesküvésnek a fényében kezdte szemlélni. Úgy fogta fel azokat, mint amelyek a déli államok szuverenitásának megsértése és egy északi, föderalista diktatúra kialakítására irányuló stratégia részei.

A történészek véleménye megoszlik arról, hogy az *Északnyugati Rendelet* rabszolgaság-ellenes cikkelye milyen hatást gyakorolt az intézmény későbbi fejlődésére. William Freehling szerint például lényegében ennek, illetve Jefferson eredeti javaslatának volt köszönhető, hogy a rabszolgaság az Ohiotól délre fekvő területekre korlátozódott. Peter Onuf viszont arra figyelmeztetett, hogy e területek „rabszolgamentessége” nem elsősorban a rendeletnek volt köszönhető, hiszen annak előírásai holt betűk maradhattak volna, ha az itteni lakosságnak komolyabb gazdasági érdekei fűződtek volna a rabszolgatartás meghonosításához. Az 1850-es évekre pedig a rendelet érvényessége is megkérdőjeleződött. A Legfelsőbb Bíróság a *Strader kontra Graham* elnevezésű perben hozott ítéletében kimondta, hogy mivel az *Északnyugati Rendeletet* nem illesztették be az alkotmány

⁴¹ Jefferson, Thomas: Jegyzetek Virginia államról. Lévai 105.; Jefferson, Thomas: Autobiography. Writings 44. Thomas Jefferson Edward Colesnak, 1814. augusztus 25. Writings 1345–46.

⁴² The Northwest Ordinance. In.: Colonies to Nation: 1763–1789. A Documentary History of American Life. Volume 2. Ed.: Greene, Jack P. New York, 1967. 474. Megjegyzendő, hogy az önkéntes beleegyezésen alapuló szolgaságon a szerződéses szolgaságot és a tanonckodást értették. Jefferson, Thomas: Report of Committee on Government for Western Territory. Anthology 99.

szövegébe – amely elismerte a rabszolgaságot –, ennek rendelkezései „természetesen nem felsőbb- vagy magasabb rendűek, mint az alkotmányéi”.⁴³ Ez viszont azt jelenti, hogy a rendelet rabszolgaságot megtiltó cikkelyére hivatkozva nem akadályozható meg rabszolgák bevitele a hatálya alá tartozó területekre.

A nyugati területek tehát nem jöhettek számításba, vagyis Jefferson egyértelműen arra a következtetésre jutott, hogy a felszabadított feketéket el kell távolítani az Egyesült Államok területéről. Elsőként Sierra Leonera gondolt, ahová egy brit emberbaráti társaság kezdte 1787 után visszatelepíteni a felszabadított rabszolgákat. Ezt ajánlotta például James Monroe (1758–1831), Virginia akkori kormányzója figyelmébe, aki a Gabriel-féle összeesküvés elfojtása után kikérte Jefferson véleményét arra vonatkozóan, hogy mit kellene tenni a résztvevőkkel. Egy 1824-ben íródott levelében viszont már úgy vélekedett, hogy egy Afrikában létrehozott gyarmat hasznos lehet abból a célból, hogy „a bennszülöttekkel is megismertetné a mesterségeket és a kiművelt életmódot, valamint a civilizáció és a tudomány áldásait ... S e cél megvalósítására Sierra Leone eléggé alkalmasnak látszik”. A felszabadítottak esetében azonban arról van szó, hogy számukra „egy olyan menedékhelyet kell nyújtani, ahová fokozatosan az egész népességet elküldhetjük magunk közül, s ahol támogatásunk és védelmünk alatt egy *külön, szabad és független népet alkothatnak* [kiemelés tőlem – a szerző] egy olyan országban, amelynek éghajlata megfelel az emberi élet és boldogság követelményeinek. Azt azonban elképzelhetetlennek tartom, hogy Afrika partvidékén bármely hely is megfelelné ennek a célnak”. Santo Domingo (a mai Haiti Köztársaság) viszont „függetlenné vált, s kizárólag azon színű [ti. fekete – a szerző] népességgel rendelkezik; s ha a nyilvánosságra került dokumentumoknak hinni lehet, főnökük felajánlotta az útiköltség kifizetését, s azt, hogy szabad állampolgárok-ként fogja fogadni őket, és gondoskodik a foglalkoztatásukról. Ez azt jelenti, hogy az általános konföderációra [ti. az Egyesült Államok szövetségi kormányára – a szerző] kizárólag azok a költségek hárulnának, amelyek az anyák és gyermekeik létfenntartását szolgálnák néhány éven át”.⁴⁴

A fenti szövegekből általam is kiemelt részletek alapján Peter Onuf hívta fel a figyelmet arra, hogy Jefferson *külön, független nemzetként* tekintett a feketékre, akik „már egy *de facto* szuverenitást teremtettek és rendszeres törvényeket és kormányzatot hoztak létre a maguk számára” Haitin, hogy élvezzék és gyakorolják az embert megillető elidegeníthetetlen jogokat. Erre azonban kizárólag saját körükben, az Egyesült Államokon kívül és a fehérektől elkülönülve látott lehetőséget.⁴⁵

⁴³ Frechling, William W.: The Founding Fathers and Slavery. *American Historical Review*, 1972. 1. szám. 81–93.; Onuf, Peter S.: The Importance of the Northwest Ordinance. In.: *Liberty's Legacy: Our Celebration of the Northwest Ordinance and the United States Constitution*. Columbus, 1987. 12.; Taney főbíró véleményét idézi ugyanítt Peter S. Onuf.

⁴⁴ Thomas Jefferson levele James Monroe-hoz, 1801. november 24. In.: *The Writings of Thomas Jefferson*. Volume 10. Ed.: Bergh, A. E.–Lipscomb, A. A. Washington D. C., 1904–1905. (a továbbiakban: Bergh–Lipscomb) 296–297. Thomas Jefferson levele Jared Sparkshoz, 1824. február 4. Bergh–Lipscomb 1484., 1486. Jefferson fajelméleti és külpolitikai felfogása valamint a haiti forradalom (1790–1803) kapcsolatára lásd: Matthewson, Tim: *Jefferson and Haiti*. *Journal of Southern History*, 1995. 2. szám. 209–248.

⁴⁵ Onuf, Peter S.: „To Declare Them a Free and Independent People”: Race, Slavery, and National Identity in Jefferson's Thought. *Journal of the Early Republic*, 1998. 1. szám. 1–46. Thomas Jefferson levele James Monroe-hoz, 1801. november 24. Bergh–Lipscomb. 296–297. Róluk alkotott véleményének tükrében nem meglepő, hogy az indiánokat viszont alkalmasnak tartotta arra, hogy az Egyesült Államok állampolgáiraivá váljanak. Ehhez mindössze annyit kell tenniük, hogy „civilizálódnak”, vagyis „barbár” szokásaik feladásával teljes mértékben magukévá teszik a fehérek életmódját és értékrendjét. Lásd Jefferson, Thomas: *Notes on the State of Virginia*. *Writings* 183–190., 218–232.

Az idő előrehaladtával és a rabszolgák számának növekedésével a rabszolgaság felszámolására vonatkozó jeffersoni elképzelések egyre megvalósíthatatlanabbaknak látszottak. Élete vége felé ráadásul olyan események történtek, amelyek csak megerősítették benne azt a felfogást, hogy a felszabadítás mikéntjét és idejét alaposan át kell gondolni. 1820-ban annak megvitatása került napirendre, hogy az újonnan megszervezendő Missouri államot rabszolgatartó vagy szabad államként vegyék fel az unióba. Ezen múltott ugyanis, hogy a Szenátusban a rabszolgatartó vagy a szabad államok képviselői kerülnek többségbe. A tagállamok jogainak régi szószóólójaként – s az *Északnyugati Rendelet* megfogalmazása idején vallott álláspontját megváltoztatva – Jefferson indulatosan amellett érvelt, hogy a szövetségi kormányzat nincs feljogosítva annak meghatározására, hogy az egyes tagállamok hogyan szabályozzák a rabszolgaság kérdését.⁴⁶

E véleményének hátterében az amerikai köztársaság jövőjére vonatkozó felfogása állt. Jefferson úgy vélte, hogy 1800-ban történt elnökké választásával sikerült elhárítani azt a veszélyt, amit az Alexander Hamilton (1755?–1804) nevével fémjelzett Föderalista Párt hatalomgyakorlása jelentett a tisztán republikánus rendszer számára. Úgy látta, hogy az ipar fejlesztését védővámok segítségével „mesterségesen” siettetni kívánó hamiltoni gazdaságpolitika alapjaiban veszélyeztette a független és erényes vidéki gazdálkodókra alapozandó amerikai republika fennmaradását. Az 1810-es években azonban saját pártja, a Demokrata-Republikánus Párt fiatalabb politikusi is olyan, aktív kormányzati támogatást feltételező gazdaságpolitika hívévé szegődtek, amely erősen emlékeztetett Hamilton jó negyedszázaddal azelőtti programjára. 1816-ban a Kongresszus törvényt fogadott el a hadsereg és a hadiflotta létszámának jelentős növeléséről, az Egyesült Államok második bankjának becikkelyezéséről, s első alkalommal kifejezetten a hazai ipar támogatása és védelme érdekében fogadott el behozatali vámot. A fiatal politikusok erőteljesen követelték a „belső fejlesztések”, a nyugati területek infrastruktúrájának szövetségi erőforrásokból történő támogatását, amit az alkotmány tág, hamiltoni értelmezése alapján indokoltak.

Az öregedő Jefferson egyre növekvő aggodalommal figyelte ezeket a fejleményeket. Úgy érezte, hogy a hamiltoni program restaurációja zajlik. Felfogása szerint nem szabad mesterségesen siettetni az ipar és a kereskedelem fejlődését, mert azzal csak azt lehet elérni, hogy túl hamar jelennek meg Amerikában a „túlfejlett” európai országokra jellemző „társadalmi nyavalyák” (ipari bérmunkásság, városi szegénység, gazdasági és politikai korrupció stb.). Az Egyesült Államokban óriási földterületek állnak rendelkezésre ahhoz, hogy még sokáig virágozhasson a saját földjén önállóan gazdálkodó, erényes, a hazáját milíciába tömörülve védelmező, anyagilag senkitől sem függő és éppen ezért kiérlelt politikai döntések meghozatalára képes földművelők demokráciája. Ezt az ideált látta fenyegetve az új politika által, amely felborulással fenyegeti a szövetségi kormány és a tagállamok közötti hatalommegosztást. Egyre inkább meggyőződésévé vált, hogy ez a politika kizárólag az északi államok érdekeit szolgálja, hátterében pedig a hatalmukat ilyen módon átmenteni készülő régi föderalisták állnak. Ilyen körülmények között a rabszolgatartó gazdálkodásnak köszönhetően továbbra is mezőgazdasági jellegű déli államok maradtak az erényes, demokratikus köztársasági rendszer – nota bene –, a szabadság létéleményesei. Ezért aztán úgy gondolta, hogy a rabszolgaság területi kiterjesztését meggátolni akaró szándékok mögött ez a föderalista összeesküvés áll, amely nem kevesebbet, mint a republikánus rendszer fennmaradását fenyegeti az Egyesült Államokban.⁴⁷

⁴⁶ Lásd: Jefferson, Thomas: Virginia állam ünnepélyes nyilatkozata az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának elveiről, és tiltakozása azok megsértése miatt. Lévai 129–136.

⁴⁷ Jefferson ekkori gondolkodására lásd Shalhope, Robert E.: Thomas Jefferson and Antebellum Southern Thought. *Journal of Southern History*, 1976. 4. szám. 529–556. Jefferson politikai gazdaságtani felfogására és az amerikai pártpolitikáról alkotott felfogására lásd Banning, Lance:

A *Függetlenségi Nyilatkozat* eredeti fogalmazványának rabszolgasággal kapcsolatos passzusához hasonló, fából vaskarika érveléssel Jefferson a rabszolgatartó államokat és a rabszolgatartó rendszer kiterjesztését tette meg a szabadság és a rabszolga-felszabadítás legfőbb garanciáivá. Mint egy ekkoriban keletkezett levelében megfogalmazta: „Most ... a fülénél fogva tartjuk a farkast, de sem megtartani, sem pedig biztonsággal elereszteni nem tudjuk. Az egyik oldalon áll az igazság, ám a másikon az önvédelem. Egy dologban azonban biztos vagyok: ... egy nagyobb területen történő szétáradásuk egyénileg boldogabbá tenné őket, és fokozatosan előmozdítaná felszabadulásuk megvalósulását is azáltal, hogy ennek terhei így nagyobb számú közreműködő között oszlanának meg... a Kongresszus azon törekvése ..., hogy szabályozza, milyen fajta emberek alkossanak egy államot ... bizonyosan a tagállamok kizárólagos joga, amit az alkotmány egyetlen rendelkezése sem vont el tőlük, s adott át az általános kormányzatnak”.⁴⁸

Mindezek alapján elég nehéz megítélni Jefferson gondolkodásának és cselekedeteinek hatását a rabszolgaság egyesült államokbeli történetének további alakulása szempontjából. A *Függetlenségi Nyilatkozat* emberi egyenlőséget hangoztató passzusára ugyanis pozitív értelemben hivatkozhattak azok a mozgalmak, amelyek úgy érezték, hogy a jeffersoni eszmény még nem valósult meg az Egyesült Államokban. Viszont a feketék alacsonyabb rendűségére, valamint a rabszolgatartó államok szuverenitását korlátozni szándékozó szövetségi beavatkozás elutasítására vonatkozó felfogását előszeretettel citálták azok, akik szerint a rabszolgaságot területileg korlátozni kívánó északi törekvések jelentették az Alapító Atyák elveinek feladását. Jefferson olyan megfogalmazásokig jutott el, amelyek az ekkoriban kifejlődő, a rabszolgatartó-rendszert védelmező déli doktrína alapelemeit előlegezték meg. Már az 1798-ban papírra vetett úgynevezett *Kentucky határozatok*-ban, majd a Missouri-válsággal kapcsolatban keletkezett írásaiban is megfogalmazta azon nézetét, hogy ha a szövetségi Kongresszus olyan – például a rabszolgaságnak a teritóriumokon és a tagállamokban történő szabályozására vonatkozó – törvényeket fogadna el, amelyek sértik bizonyos tagállamok érdekeit, akkor az utóbbiak ezeket a törvényeket a saját területükön érvénytelennek nyilváníthatják. Az ilyen jellegű szabályozások sorozatos ismétlődése esetén pedig az unióból való kilépést is megfontolhatják. Jeffersonnak ez a gondolatmenete az úgynevezett nullifikációs (érvénytelenítési) doktrínában teljesedett ki, melyet John C. Calhoun (1782–1850), a polgárháború előtti időszak legnagyobb hatású déli teoretikusa fogalmazott meg kierielt formában. Eszerint az egyes államok törvényhozásainak jogukban áll érvénytelennek nyilvánítani a szövetségi kormány és a Kongresszus azon rendelkezéseit, amelyeket a maguk részéről elfogadhatatlannak és alkotmányellenesnek tartanak.⁴⁹

Mint láttuk, élete végére Jefferson eljutott annak megfogalmazásáig is, hogy a rabszolga-felszabadítást s a feketék jólétének ügyét a rabszolgaság területi kiterjesztése szolgálja a legjobban. Arra is emlékezhetünk, hogy a rabszolgatartó mezőgazdálkodáson alapuló déli szisztémát kedvezőbben ítélte meg az északi gazdasági rendszernél az erényes állampolgárok demokráciájának fennmaradása szempontjából. Ezen gondolatai pedig

---

The Jeffersonian Persuasion: Evolution of a Party Ideology. Ithaca–London, 1978.; McCoy, Drew R.: The Elusive Republic: Political Economy in Jeffersonian America. Williamsburg–Chapel Hill, 1980.; Sheldon, Garrett W.: The Political Philosophy of Thomas Jefferson. Baltimore–London, 1991.

⁴⁸ Thomas Jefferson levele John Holmeshoz, 1820. április 22. Writings 1434.

⁴⁹ Jefferson, Thomas: Kentuckyi határozatok. Lévai 113–123. Ezt a véleményét még szélsőségsébb formában fogalmazta meg élete utolsó jelentősebb elméleti jellegű dolgozatában: Jefferson, Thomas: Virginia állam ünnepélyes nyilatkozata az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának elveiről, és tiltakozása azok megsértése miatt. Lévai 131–136. Calhoun politikai filozófiájára lásd: Vajda Zoltán: Aspects of John C. Calhoun's Political Rhetoric. PhD értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2000.

a déli doktrína másik alappillérenek megalapozása szempontjából bírtak különös jelentőséggel. Ennek képviselői a rabszolgotartó rendszert nem egyszerűen elfogadhatónak, hanem olyan „pozitív jó” dolognak tartották, amely gazdaságossági és humanitárius szempontból is egyértelműen fölötte áll a szabad munkaerőn alapuló északi szisztémának, s amely az északi munkásokénál mindenképpen kedvezőbb életkörülményeket biztosít a rabszolgák számára. E gondolatok már megtalálhatók voltak Jefferson virginiai pályázás és harcostársa, John Taylor (1753–1824), illetve Calhoun írásaiban is, míg legkiérleltebb megfogalmazását talán George Fitzhugh (1806–1881) 1850-es években keletkezett munkáiban érte el.⁵⁰

Thomas Jefferson rabszolgasággal kapcsolatos eszméi és tettei tehát kettős örökséget hagytak hátra. Ténykedésének megítélésakor persze figyelembe kell venni azt is, nehogy mai eszményeinket és elvárásainkat kérjük számon az elnöki széket éppen kétszáz esztendeje elfoglalt politikuson. Ám elfogadható álláspont-e az, hogy ezen az alapon felmentsük őt mindenfajta politikai és erkölcsi felelősség alól mondván, a kor fiaként nem gondolkodhatott és cselekedhetett másként?

CSABA LÉVAI

*„I tremble for my country when I reflect that God is just”:
Thomas Jefferson and the problem of slavery*

The paper considers the views of Jefferson on slavery, comparing his slaveholder practice and his theoretical utterances on slavery. The author has found that the behaviour of the third president of the United States was ambiguous in both respects. With regard to his slaveholder practice, he tried to treat his slaves as humanely as possible, but only if it did not hurt his other, chiefly material, interests. And, of course, he never stepped out of the framework of the system by improving the condition of his slaves by freeing great numbers of them. Thus his slaveholder practice seems to have been fundamentally at odds with his views formulated on the equality and the natural rights of men in the *Declaration of Independence*. The author holds that this contradiction cannot be resolved by simply declaring that Jefferson was a hypocrite or he just lied, but can be understood only by interpreting his views on slavery within the framework of his notion of the working of the whole world. Comparing slaves in the United States to those of antiquity and to native Americans, Jefferson came to the conclusion that Blacks were inferior intellectually. Using the theories of contemporary natural scientists such as Linné and Buffon he found this was the result of Blacks coming into existence in a different phase of creation. From this it followed that their deficiencies could not be blamed on either the American environment or their position as slaves because the *white* slaves of antiquity, unlike Blacks in modern times, were capable of excellent intellectual performance. These were, therefore, the consequence of their biological constitution. That is why he denounced sexual relationships between Blacks and whites. Because he wanted to prevent the „harmful” mixing of the two races and to avoid the predictably revengeful

⁵⁰ John Taylor és Jefferson gondolkodásának kapcsolatára lásd Foshee, Andrew W.: *Jeffersonian Political Economy and the Classical Republican Tradition: Jefferson, Taylor, and the Agrarian Republic*. *History of Political Economy*, 1985. 4. szám. 523–550. Fitzhugh nézeteire lásd Ross, Dorothy: *The Origins of American Social Science*, New York, 1991. 32–33.

reaction of Blacks, he thought the only feasible way of freeing slaves was by having them removed from the territory of the United States. That is to say, he did not regard Blacks as fit to be citizens in his idea of a republican body politic and believed the situation could not be helped by educating them either, due to their limited intellectual capacity. He welcomed the emancipation of slaves in theory, but the only way he could see it done was by compensation of the owners. The fastly increasing number of slaves, however, would have made emancipation such a costly affair that precluded the possibility of this idea. In his old age he started to interpret the economic and political developments of the 1810s and 1820s (protective tariffs, the Missouri crisis) as aiming at the resuscitation of the federalist counterrevolution prevented by his election to the presidency in 1800 and at the overthrow of the republican political system based on virtuous homesteaders. He gradually came to regard views, originating in the North, critical of slavery and its territorial expansion as part and parcel of a northern federalist conspiracy intending to restrict the sovereignty of the southern states and the proprietary rights of slaveholders. In his later writings he explained that the federal government had no right to interfere with the issue of slavery, and if it took such measures, the states concerned had the right to nullify those measures. In such a case the southern states would remain the upholders of true republican government and they could even consider leaving the union. He added that the western expansion of slavery was advantageous with respect to emancipation because it would have the burden of freeing slaves divided among a greater number of people involved in it.